
М.І. Деркач

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВЕЛИКИХ ІНДУСТРІАЛЬНИХ РЕГІОНАХ ТА ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

На початку травня всі ми стали свідками знакової події як для світової спільноти, так і для України – розширення Європейського Союзу за рахунок нових 10 держав. Зміни, що відбулися у колишніх країнах соціалістичного табору, історичних аналогів не мають.

В Україні перехід до ринкової економіки розпочався пізніше, ніж у більшості центрально- і східноєвропейських країн. До цього спричинилися міжгалузєва незбалансованість матеріально-технічної бази і виробничого потенціалу, непропорційність розвитку базових і споживчих галузей, втрата традиційних ринків, орієнтованих на республіки колишнього Союзу. Не минули Україну також економічні та фінансові кризи.

Однак, незважаючи на негативні чинники, несприятливі зовнішні умови, досвід структурних перетворень в Україні та в інших країнах Східної Європи підтверджує, що підприємства, які орієнтуються на задоволення потреб споживачів та одержання прибутку, можуть зробити дуже і дуже багато. Проте в нашій країні це роблять одиниці.

Сучасний світовий ринок характеризується низкою особливостей, основними серед яких є інтернаціоналізація бізнесу, глобалізація ринків, розвиток економічних зв'язків завдяки міжнародній торгівлі, експорт капіталу, науково-технічне співробітництво. Той, хто хоче досягти успіху в нових сферах бізнесу, повинен представити на ринках великі обсяги продукції і вийти на конкурентні позиції. У зв'язку з підвищенням значення такого чинника, як час, конкурентні позиції мають формуватися паралельно в усіх галузях і сферах діяльності.

У цьому контексті останнім часом особливої актуальності набувають питання, пов'язані з інтеграцією України до Європейського Союзу. Європа для України є полем геополітичних і геоекономічних пріоритетів. Конкурентоздатність як країни в цілому, так і окремих її підприємств є потужним інструментом економічної інтеграції у світову економіку, а отже – інструментом глобалізації.

Нині для вітчизняної економіки досить проблемним лишається питання конкурентоздатності українських товарів, підвищення на них попиту як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. На жаль, ситуація сьогодні розвивається не на нашу користь. У рейтингу конкурентоздатності за 2003–2004 рр., який щорічно складає Міжнародний інститут розвитку менеджменту (Швейцарія), Україна посіла 84 місце, при цьому її випередили Кенія, Венесуела, Македонія, Уганда та Сенегал. Серед країн-сусідів Росія, зокрема, зайняла 70-те місце, Румунія – 75-те, Туреччина – 65-те, Польща – 45-те, Угорщина – 33-те.

На відміну від країн Центральної та Східної Європи ми продовжуємо торгувати на світових ринках сировиною і напівфабрикатами. Так, за

даними Держкомстату України, у 2003 р. у структурі експорту домінуючі позиції займали металопродукція – 36,8%, мінеральні продукти – 15,2%; продукція хімічної промисловості – 10%; продукція харчової промисловості та сільського господарства – 11,8%. На світовому ринку за Україною закріплюється статус постачальника ресурсів, що є стратегічно невигідним. І навіть в середині країни, незважаючи на підтримку вітчизняного виробника, спостерігається засилля промислових товарів імпортного виробництва, які є більш привабливими і відносно дешевими для українського споживача.

З процесом включення України в міжнародні економічні зв'язки на перший план виходить проблема конкурентоздатності. Глобальна економіка сьогодні – це цілісна система, яка дедалі активніше працює за встановленими міжнародними правилами. Саме тому Україна визначила перспективний курс на вступ до Світової організації торгівлі. Однак вступ України до СОТ може по-різному вплинути, наприклад, на промисловість, сферу послуг і сільське господарство. Це пов'язано з тим, що одні сфери характеризуються високим ступенем експортної орієнтації, інші – навпаки, задовольняють потреби винятково внутрішнього ринку, одні сфери вимагають значних капітальних інвестицій з досить тривалим терміном окупності, інші – можуть забезпечити стабільні прибутки вже через відносно незначний проміжок часу.

Наприклад, виробництво чорних металів. За обсягами виробництва чорна металургія займає перше місце серед промислових галузей економіки України, забезпечуючи 30% загального виробництва і більш ніж 40% валютних надходжень. Основними позитивними моментами вступу України до СОТ для металургійного комплексу стануть: по-перше, зростання обсягів іноземних інвестицій у комплекс; по-друге, можливість скасування квот на експорт української продукції металургії до ЄС; по-третє, можливість застосування при вирішенні торгових суперечок механізмів, передбачених нормами СОТ, що дозволить посилити позиції українських виробників в антидемпінгових і спеціальних розслідуваннях; по-четверте, спрощення для українських виробників умов доступу до ринків 145 країн-членів СОТ. Основним можливим негативним наслідком вступу України до СОТ для вітчизняної металургійної галузі може стати обмеження застосування стимулюючих виробництво та експорт заходів, таких, як надання податкових пільг, списання податкової заборгованості тощо.

Звичайно, коли мова йде про підвищення конкурентоздатності вітчизняних товарів на світових ринках, то в першу чергу мається на увазі науковий потенціал, здатність продукувати наукоємні технології і, зрештою, ресурсні можливості. Передбачається забезпечення пріоритетного розвитку тих галузей, де значним є науковий і технологічний потенціал. Для України це, зокрема, аерокосмічна промисловість, суднобудування, військово-технічні послуги тощо. У цих галузях необхідно активізувати інноваційний пошук шляхом залучення необхідних інвестиційних та інтелектуальних ресурсів. Зазначені пріоритети стосуються переважно над-

потужних підприємств. Разом з тим осторонь інноваційного розвитку залишається величезна кількість дрібних і середніх фірм, що самотужки не здатні визначитися з перспективними ринками для забезпечення успішної діяльності.

Не підлягає сумніву той факт, що для успішного просування на новий ринок підприємствам необхідно ретельно вивчити конкурентне середовище та оцінити можливі загрози. Сьогодні практично усім власникам і менеджерам, а особливо тим, хто орієнтується на європейський ринок, слід вирішити основне завдання – розробити для підприємства конкурентну стратегію, що дозволить виробляти саме ту продукцію, яка буде користуватися попитом, і продавати її за цінами, що забезпечать відшкодування витрат і одержання прибутку, достатнього для подальшого розвитку підприємства.

Аналізуючи бізнес-стратегії, що використовуються українськими підприємствами, необхідно досить чітко уявляти ті проблеми, з якими вони стикаються як на внутрішньому ринку, так і міжнародному. Основними причинами конкурентного відставання українських підприємств є такі:

1. Технологічна відсталість підприємств. Існуюча організаційна структура інтеграції науки з виробництвом не є оптимальною, цілісна інноваційно-інвестиційна інфраструктура в Україні знаходиться в стадії формування. За даними Держкомстату України, наукоємність промислового виробництва країни не перевищує 0,3%, що в 10–20 разів менше загальноприйнятого світового рівня. Сьогодні більш 90% продукції, що виробляється в Україні, не має відповідного науково-технологічного забезпечення, а на світовому ринку високотехнологічної продукції частка вітчизняної наукомісткої продукції складає лише 0,1%. Недостатнім є також рівень взаємодії промисловості із суміжними секторами економіки, такими, як венчурні фірми, лізингові компанії, промислово-фінансові групи, науково-технічні центри тощо.

2. Сьогодні для більшості державних підприємств характерні відносно високі витрати. По-перше, оснащення підприємств зношено більш ніж на 60%; по-друге, підприємства завантажені менше ніж на половину; по-третє, неоптимальний розмір підприємств. Внутрішній промисловий ринок недостатньо платоспроможний, а кредитна політика не має стимулюючого характеру внаслідок високих відсоткових ставок.

3. Штучна нестача грошей у державі. Об'єктивним чинником дійсності є зростання кредиторської і дебіторської заборгованості. За 2003 р. дебіторська заборгованість зросла на 34,7 млрд грн, або на 14,5%, а кредиторська – на 42,2 млрд дол., або на 13,9%. Найбільша питома вага кредиторської заборгованості припадає на промисловість – 43,9%, у тому числі на обробну промисловість – 46,0%, виробництво і розподіл води та газу – 40,8%, на добувну промисловість – 13,2%.

4. Регуляторна політика здійснюється на основі національних стандартів, що недостатньо гармонізовані зі світовими. Сьогодні в Україні впроваджено 1628 національних гармонізованих стандартів, із яких у 2001 р. прийнято 457, у 2002 р. – 340, у 2003 р. – 517, а на початок 2004 р. –

21 гармонізований стандарт. У той же час аналіз стану гармонізації національних стандартів свідчить, що рівень впровадження міжнародних і європейських стандартів у “чутливих” сферах економіки залишається незадовільним, зокрема, в таких галузях, як металургія, сільське господарство цей показник складає лише 10%.

5. Рівень участі промислових підприємств у процесах глобалізації залишається мінімальним: практично немає конкурентоздатних вітчизняних транснаціональних компаній, що працювали б на глобальних ринках; в Україні функціонує невелика частка дочірніх підприємств великих світових виробників; залишається низьким рівень міжнародних коопераційних зв'язків.

Отже, аналіз проблем свідчить, що для більшості національних підприємств основною проблемою є нестача фінансових ресурсів. У зв'язку з цим підприємства шукають стратегічних партнерів і нового власника в процесі приватизації або утворення стратегічних альянсів.

Утворення стратегічних альянсів – досить поширене явище в міжнародному бізнесі. Так, в останнє десятиліття ця тенденція, зокрема, проявилася в активізації угод щодо злиття фірм і банків у США, Європі та Азії. До числа найбільш відомих прикладів можна віднести недавні об'єднання банківських груп “Citibank” і “Travellers”, телекомунікаційних компаній “WorldCom” і “MCI”, автогігантів “Daimler” і “Chrysler”, нафтових компаній “British Petroleum” і “Амосо”. Особливістю великомасштабних угод є їх міжнародний характер, у результаті чого виникає транснаціональна кооперація.

Безумовно, українським підприємствам ще далеко до такого рівня інтеграції, однак, певні спроби є і не можна сказати, що вони безуспішні.

Наприкінці 2000 р. закінчено процес приватизації ВАТ “Суднобудівний завод “Океан” шляхом продажу пакета акцій у розмірі 78% статутного фонду підприємства голландській компанії “B.V.Holding Maatschapj Damen”, відомій під торговою маркою “Damen Shipyard Group”. В особі цієї суднобудівної компанії підприємство одержало надійного партнера і стратегічного інвестора. Завод, який тривалий час практично не працював і мав значні суми простроченої кредиторської заборгованості, вперше за останній час у 2001 р. одержав прибутки, у повному обсязі розрахувався з боргами по заробітній платі, має великий пакет замовлень.

Прикладом може слугувати і ВАТ “Луцький підшипниковий завод” (ВАТ “ЛПЗ”) – єдиний в Україні виробник конічних і роликівих голчастих (карданних) підшипників. З початку 1998 р. працює в складі корпорації SKF (Гетеборг, Швеція) – стратегічного інвестора, найбільшого у світі виробника підшипників, що займає майже 20% світового ринку підшипників. За 4 роки корпорацією вкладено майже 30 млн дол. США інвестицій, у тому числі більше половини – у реструктуризацію і модернізацію виробництва. Підприємство не має боргів зі сплати податків, вчасно виплачує заробітну плату, рівень якої є одним з найвищих в області.

Але сьогодні на світових ринках підприємницьке середовище характеризується не тільки великою складністю і взаємозалежністю, а також

надзвичайно високою мінливістю і непередбачуваністю. Це стосується, насамперед, ринків Європейського Союзу, на яких проводиться політика державного протекціонізму, спрямованого на дискримінацію українських експортерів. Широкого розголосу набувають антидемпінгові розслідування. Це обумовлює підвищення антидемпінгової маржі з мінімального рівня – 10% до 125%. Останнє робить практично неможливим доступ на європейські ринки навіть великих підприємств, особливо, якщо врахувати високу енергоємність вітчизняної продукції, а отже, її неконкурентоспроможність за собівартістю.

Що необхідно зробити, щоб змінити цю тенденцію? Слід створити конкурентоздатні транснаціональні корпорації, які будуть озброєні стратегіями глобального маркетингу, технологіями реалізації великих міжнародних коопераційних проектів. Звичайно, значною є роль держави у вирішенні цього важливого для вітчизняної економіки завдання. Але на даний момент у нашій країні управління економічним розвитком усе більше переходить на рівень регіонів. Нині в більшості областей України вже створені або знаходяться в процесі становлення досить міцні фінансово-промислові комплекси. Вони включають, як правило, виробничі підприємства з потужною матеріально-технічною базою, банківські установи, торгівлю мережу тощо.

Так, не можна не оцінити значення ЗАТ “Група – НОРД” (складається з АТ “НОРД” і його дочірніх підприємств) як для Донецького регіону, так і для України в цілому. На його підприємствах у 2002 р. вироблено більше 50% товарів народного споживання непродовольчої групи, десятки тисяч працівників мають стабільно оплачувану роботу, ціла низка об’єктів соціальної сфери утримується у зразковому порядку і використовується всіма жителями незалежно від їхнього місця роботи. У період, коли більшість великих вітчизняних підприємств припинили своє існування, АТ “НОРД” змогло не тільки вистояти в боротьбі з конкурентами, але й в останні роки піднятися на більш високий рівень за шкалою “ціна-якість”. Сьогодні приблизно 35% продукції реалізується на ринках Німеччини, Франції, Італії, Великобританії і 35% у країнах СНД. Партнерами АТ “НОРД” є всесвітньо відомі корпорації і фінансові інституції, такі, як “Дженерал Електрик” (США), “Канді” (Італія), “Океан”, Світовий банк реконструкції і розвитку, вітчизняні “Промінвестбанк”, Перший Український міжнародний банк, ВАТ “Запоріжсталь” тощо.

Лише такі міцні фінансово-промислові комплекси, при належній організації їх діяльності, могли б стати основою для формування тих транснаціональних корпорацій, що зможуть зробити прорив на зовнішні ринки. Але для цього слід направляти їх розвиток у ефективне русло. Необхідно зауважити, що за таких умов регіональні фінансово-промислові групи можуть стати центром координації діяльності малого і середнього бізнесу, залучити на умовах субпідряду окремі фірми, що будуть включені в технологічний ланцюг виготовлення кінцевої продукції. А спрямованість фінансово-промислових груп не тільки на внутрішні, але і на зовнішні ринки зробить необхідним постійний інноваційний пошук,

що буде сприяти подоланню технологічної відсталості українських підприємств. При цьому можна буде уникнути марнування ресурсів, сконцентрувавши їх на перспективних напрямках, що враховують специфіку регіону і його ресурсний потенціал.

На сьогодні головним діючим механізмом реалізації інноваційної моделі розвитку економіки України є система технологічних парків, що діють відповідно до Закону України “Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків”. Але в Україні вони поки що знаходяться лише на стадії становлення. Поки що зареєстровано усього 8 технопарків, якими виконується 66 проектів, з них 59 – інноваційних. За підсумками 2003 р., понад 64% склав внесок технопарку “Інститут електрозварювання ім. О.Патона”, 34% – “Інститут монокристалів”, менше 1% – інші. Причиною цього є недостатнє усвідомлення регіональними органами влади їх ролі в укріпленні економічного, науково-технічного потенціалу території, розширенні експортних можливостей. Проте світовий досвід свідчить, що так звані регіональні науково-технологічні парки, або центри (РНТЦ), дають регіону багато переваг. З появою РНТП у регіоні активізується ділове життя, з’являються нові можливості в плануванні та координації регіональної інноваційної політики, поліпшуються умови для обміну науково-технічною інформацією і передовими технологіями, поліпшується соціальне середовище, підвищується інтелектуальний рівень населення, виховується нове покоління вчених, що добре орієнтуються в проблемах бізнесу і реальних потребах виробництва. Для підприємств регіону розширюються можливості використання прогресивних екологічно чистих технологій, підвищення рівня конкурентоздатності продукції.

Важливою є роль держави у забезпеченні сприятливих умов для розвитку як державних підприємств, так і підприємницької ініціативи. Основними заходами щодо створення середовища для підвищення конкурентоздатності повинні стати:

1. Нові підходи до формування інвестиційної стратегії. Зрозуміло, що держава не в змозі за рахунок бюджету в достатніх обсягах фінансувати ні окремі підприємства, ні галузі в цілому. Отже, необхідно чітко визначити, за рахунок яких джерел будуть залучені інвестиції: за рахунок власних коштів прибуткових підприємств, приватизації, кредитних ресурсів фінансового ринку тощо.

Для визначення пріоритетів структурно-інноваційного відновлення промисловості необхідно ввести в практику роботи розроблення довгострокових прогнозів науково-технологічного розвитку, технологічного передбачення, що наблизять нас до європейського рівня.

З позиції інвестиційної перспективи потрібно вирішити проблему захисту прав інвесторів і кредиторів. Гарантований захист, нові можливості для інвестування капіталу повинні забезпечити Закони “Про державну програму приватизації”, “Про кредит”, “Про акціонерні товариства”, Податковий кодекс.

2. Пріоритетність у реалізації інноваційних проектів. Серед пріоритетних напрямків державної політики у сфері інноваційного розвитку економіки необхідно виділити такі:

– розвиток перспективних технологічних напрямків та інноваційних проектів, що забезпечать вирішальний вплив на конкурентоздатність економіки (проривних і екологічно безпечних технологій);

– розвиток виробничо-технологічного потенціалу, реалізація національних стратегій науково-технічного прогресу;

– сприяння розвитку інноваційної інфраструктури і національного венчурного капіталу;

– врегулювання на законодавчому рівні питань інтелектуальної власності з метою її комерціалізації (розвиток ринку інтелектуальної власності як вагомого внеску при створенні нової продукції, фінансова підтримка патентної і винахідницької діяльності).

3. Активний розвиток політики інтеграції науки з виробництвом, чому сприятиме також комерціалізація науково-технічних досліджень і розробок. Проект Закону України “Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій” вже ухвалено у першому читанні Верховною Радою України.

4. Формування ефективного внутрішнього ринку, у тому числі високотехнологічних технологій. Для України повинно стати пріоритетним нарощування обсягів випуску високотехнологічної продукції, насамперед, технічно складних товарів широкого вжитку, медичної, комп’ютерної техніки, легкових автомобілів. Водночас необхідно виконати значний обсяг підготовчих робіт, пов’язаних з гармонізацією нормативно-правової бази, зміною умов конкуренції, вертикальної і горизонтальної інтеграції виробничого, наукового і фінансового капіталів, реформуванням системи корпоративного управління.

5. Розвиток фінансових систем і ринкових інституцій, які, зокрема, надають стимули для розвитку підприємницької діяльності, багато в чому забезпечують ефективність обміну і кооперації в підприємницькому середовищі.

Отже, економічне майбутнє України загалом визначається здатністю бізнесу і держави адаптуватися до швидкої зміни внутрішніх і зовнішніх умов розвитку. Формування конкурентного потенціалу економіки, її спроможності до швидкого відновлення, структурних зрушень лежить у площині підвищення інтеграції науки з виробництвом, створення і стимулювання компаній, зайнятих наукомістким виробництвом, у стимулюванні експорту високотехнологічної продукції.